

Joško
Belamarić

Prizorišta povijesne dubrovačke društvenosti

NELLA LONZA, *Kazalište vlasti. Ceremonijal i državni
blagdani Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću*,
HAZU – Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku,
Zagreb – Dubrovnik, 2009., 594 str.
ISBN: 978-953-154-853-3

Dubrovački državni tajnik Giovanni Amaltei u pismu od 26. X. 1560. nagovara književnika Nascimbene de Nascimbenu da se primi lektorstva književnosti u Dubrovniku: “Služba je časna”, piše Amaltei, “lektor je prvi učitelj kome su podređena dva druga. On će biti voljen, cijenjen, milovan od sviju. Živjet će u republici slobodnoj, slavnoj, sigurnoj i spokojnoj, u kojoj se vrline priznaju i visoko cijene. (...) Morat ćete čitati pisce koji Vam se sviđaju. Propisivat ćete koju zadaću Vašim đacima, u jutro dva sata, dva poslije podne. (...) Nećete se trebati pripremati za lekcije, nego ćete s postelje moći skoknuti u školu, a da Vam nitko ne prigovori da ste nemarni. (...) Osim toga, imat ćete izvrsnih prilika da trgujete i da zaradite koju paru u Levantu, u Siriji, u Španjolskoj i Engleskoj, i to blagodareći roditeljima Vaših đaka, a da ne budete ometani u Vašim studijama. (...) Uživat ćete u mnogim svečanostima kojih u Italiji nema, u mnogim blagdanima, imat ćete mjesec dana odmora u vrijeme trgovanja...”

Iz najnovije knjige Nelle Lonze doznajemo da Amaltei, barem što se blagdana tiče, uopće nije pretjerao vabeći uglednoga ferareškog humanista u Dubrovnik kao na *sabbaticus*. Već potkraj 14. stoljeća u Dubrovniku bilo ih je 46, što se, s nedjeljama, penjalo na stotinjak neradnih dana. Službeni blagdanski kalendar, koji se stalno ažurirao, zasebno se vodio već od početka 15. stoljeća prema odredbama Republike (*Calendarium festorum celebrandorum secundum ordines Racusii*). Koncem 18. stoljeća održavalo se godišnje tridesetak

redovitih procesija i niz *ad hoc* priređenih ophoda (najčešće u nadi preveniranja prirodnih nepogoda ili nepovoljnih političkih zbivanja, ili nakon što se nešto od toga, bilo dobro ili loše, dogodilo).

Prvo na što nam danas misao leti kad čujemo o dubrovačkim svetkovinama jest, naravno, festa Sv. Vlaha. Ugledna povjesničarka dubrovačke kasnosrednjovjekovne i ranonovovjekovne stvarnosti podsjeća nas, međutim, da je državnih obreda u Dubrovačkoj Republici bilo mnogo vrsta i da je mehanizam koji ih je formirao bio kodiran čitavim rasponom simboličkih poruka. Njezina pozamašna knjiga, nastala na golemoj arhivskoj građi i na dalekosežnim historiografskim interpretacijama, višestruko je zanimljiva povjesničaru umjetnosti već zbog toga što se sve te ceremonije odvijaju u posve konkretnim prostornim koordinatama Grada. Dapače, kao prizorišta njihova odvijanja ti su urbani prostori i izvangradski predjeli u percepciji pojedinaca neodvojivo povezani s dinamikom rituala prijenosa kneževske funkcije, adventa novog nadbiskupa ili povremenih dolazaka i prolazaka raznih dostojanstvenika, inkognito posjeta raznih odličnika, ispraćaja “poklisara harača” i s odvijanjem raznovrsnih procesija ili povorki koje su svršavale egzekucijom zločinaca...

Nella Lonza pedantno dešifrirala simbolički jezik dubrovačkih javnih rituala. Podastire nam raznovrsne aspekte reprezentiranja vlasti, primjerice kneževske službe (reklo bi se više negoli samog kneza), pri čemu bi se čak moglo reći “da nije kneževsku službu

preuzimao izabrani pojedinac, nego da je ta funkcija preuzimala njega". Nakon mjesec dana kneževanja, "plemić je vraćan na mjesto s kojeg je 'posuđen' za lik poglavara." Tu više nego točnu tvrdnju autorica ilustrira na primjeru kneza koji je umro u službi. Dubrovački knez na odru dobiva sve počasti i govore sa svim hiperbolama onodobne retorike. Tada se on smio opremiti i zlatnim lancem, ostrugama i mačem, darovima kraljeva Sigismunda i Matije Korvina. Ali, na prigodnoj medalji koju je država naručila o smrti kneza Orsata Gozze 1798. godine, "na aversu stoji 'javna žalost' (PVBLCVS LVCTVS), a na reversu 'Dubrovačka Republika' (RHACVSINA RESPVBLICA). Čitljiva je čak i sigla kalupara, no nije zapisano ime pokojnika." Monografiju poput kapitalne *The Tombs of the Doges of Venice* (Debre Pincus) u Dubrovniku ne možemo ni zamisliti. Premda su neki od dubrovačkih vlastelina obnašali dužnost kneza i preko dvadeset puta, na kneževskoj katedri izmijenilo ih se možda i sedam-osam stotina. Na njihovim grobnicama nema pak nikakva trajnog spomena o časti koju su zauzimali. Na artikulaciju obreda vezanih uz funkcija kneza, u prvom redu uz reprezentaciju njihove smjene - ističe autorica - svakako je utjecalo i to što je on od 1358. postao mjesečnim ritualom koji se ponavlja, gubeći karakter rijetkog i osobitog. Treba reći, usporedbe radi, da je promjena kneževa u mletačkom Splitu, na primjer, ceremonijalnija od promjene kneževa u Dubrovniku.

Knez je bio samo sjena Senata ili, kako netko reče, "državni zatvorenik". Osobitu pozornost dr. Lonza posvećuje pogrebnom obredu koji je u 18. st. razdijeljen u "privatni dio (polaganje tijela u grob, u što se država nije miješala)" i "javni dio" s postavljanjem svečanog odra u katedrali, zadušnicom, pohvalnim govorom i procesijom gradom. Odgoda "drugog čina" pogrebnog rituala označava "pomak s osobnog na staleško i državno, pa time bezimeno i općenitije, što možda najbolje oslikava činjenica da se u njemu koristila lutka, zapravo kip s obličjem umrloga kneza". Na sličan način bit će ritualiziran i pogreb državnog tajnika (pri čemu

lutka pokojnika u jednoj ruci drži zapečaćeno pismo, u drugoj državni pečat), dubrovačkog nadbiskupa i stonskog biskupa. Tradicija takvih "kiparskih rekvizita", instrumentaliziranih u sličnim javnim ritualima na raznim stranama Europe, dobro je poznata. Autorica pak upozorava da su se u Dubrovniku lutke rabile već u 15. stoljeću za zadušnice vladarima i stranim uglednicima.

U knjizi Nelle Lonze službeni ceremonijal vezan uz čašćenje državnog Parca dobio je osobito istaknuto mjesto. Proslava Svetoga Vlaha uvijek je bila "apoteoza sklada i ravnoteže društvenog sloga". Tijekom dugih stoljeća svojega povijesnog postojanja, mudra gradska uprava oblikovala je, postupno ali s uvijek istom političkom poantom, poruku o sretnom gradu, Gradu koji je prosperitetniji od ikoga drugoga zahvaljujući vlasti koja se temelji na vrijednostima slobode i mira, reda i zdravlja, napretka i sloge, nad kojima bdije njihov nebeski zaštitnik sveti Vlaho. Festa koja se priređuje svake godine u čast sv. Vlaha izrazito je, dakle, državna svečanost, sa strogo utvrđenim obrednim ceremonijalom i brojnim popratnim svečanostima, uza sudjelovanje kneza s vladom, čitavog klera, vojske, gradskoga i izvangradskog puka - svih u punom ornatu svojih odora i nošnji.

No, duhovni autoritet sv. Vlaha, na kojemu se formiraju sveti temelji dubrovačke države, nije proizlazio samo iz proslave njegova blagdana, jednom godišnje, nego je bio ugraviran u sve insignije dubrovačke svakodnevice. Baš kao što je bio slučaj sa sv. Markom u Veneciji, dubrovačka je vlast držala posvemašnju kontrolu nad kultom svetoga Vlaha. Središnja svetkovina Sv. Vlaha stoljećima će biti temeljni i konstitutivni čin okupljanja svih gradskih staleža u solidarnu, ali iznutra jasno uslojenu cjelinu.

Niz poglavlja knjige posvećen je svetačkoj profilaksi - u stoljećima koja su protjecala u znaku kuge, potresa, požara - te, posebno, dinamici uvođenja svih tih blagdana koji se čitaju kao refleksi na invektive granatog programa katoličke obnove, a osobito na karakterističnu pobožnost isusovačkog pečata,

ili na povijesne međaše poput Bitke kod Lepanta. Dinamički aspekt svetih legendi i uvođenja tih blagdana, ovisno o razvoju povijesnih prilika, čini da se početni motivi često zaboravljaju, nadopunjuju, mijenjaju novima, iako ih godišnji kalendar prikazuje sinkrono. Najizrazitiju sliku davale su procesije – “narativne povorke” (Z. Janeković Römer) koje su kodificirale hijerarhiju dostojanstava i kroz tu sliku utvrđivala društvena pravila među pojedinim staležima. Nedostajao je jedino neki dubrovački Gentile Bellini ili Carpaccio da ovjekovječi barem procesiju za Sv. Vlahu.

Osobito su sugestivne stranice u kojima autorica analizira narav darova što ih je država slala na sve strane, u prvom redu u tursko zaleđe i na Portu. Ti su darovi upadljivo skromni. Strategija drugih europskih diplomata bila je posve oprečna dubrovačkoj. Primjerice, pompozni ulascima u Carigrad i skupocjenim darovima nastojali su Portu impresionirati pokazujući vlastitu moć. No, knjiga nije posvećena samo velikim slikama rasprostrtim u širokoj urbanoj sceneriji, nego i nizu pojedinačnih primjera finih diplomatskih rituala, rekao bih zapravo – diplomatskog bontona svojstvenog dubrovačkom pogledu na uže i šire političko okružje.

Nella Lonza – kao što to eksplicira sam naslov knjige – prikazuje u prvom redu ceremonijal vezan uz državni protokol, liturgijske svečanosti i pučke svetkovine kao strogo formalizirane oblike teatralizacije društvene zbilje Dubrovačke Republike, odnosno kao samoprikaz oligarhijske vlasti koja je postupno konstruirala stvarnost prema idealima vlastite ideologije i propagande. Možda treba samo više podcrtati da je tom teatru prava jezgra bila i iskrena religioznost većine sudionika. Dubrovnik oduvijek bijaše najkatoličkija europska država (uvijek pod izravnom protekcijom papa i španjolskih kraljeva), i u toj činjenici nije bilo nikakve afektacije ili lice-mjerja. U prvom času panike i apatije nakon velike trešnje 1667., skupina senatora iznijela je čak prijedlog – Dubrovnik je bio u takvu stanju – da se mjesto napusti i Grad preseli

na otok. Očuvanost srednjovjekovnih zidina nakon potresa i njihova simbolička svetost, ali i gusta mreža ophodnih putanja koje su pamtile drevne zavjete, zadane i ispunjene, morali su biti među odlučujućim faktorima da se Grad mogao obnoviti na istom mjestu i s istom urbanom matricom.

Knjiga se vezuje na nekoliko važnih ranijih prinosa istom sklopu tema, u prvom redu na izvrsnu studiju Zdenke Janeković Römer “Javni rituali u političkom diskursu humanističkog Dubrovnika” (*Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 29/1996.) u kojoj se podcrtava činjenica da u ciklusu gradskih svečanosti i legendama koje ih prate – programski zaokruženim već u 15. stoljeću – leži ključ političke ideologije Republike, temeljene na isključivoj vlasti vlastele i društvenom konsenzusu, odnosno da su ti rituali obilježeni međusobno prožetim mitovima o slobodi i o vlasteli kao jamcu državne slobode. Sloboda bijaše stoljećima zastava Dubrovnika, premda je u stvarnosti većina pristala da žrtvuje slobodu za sigurnost. Nella Lonza opisuje sve te rituale kao istinski amalgam pokreta, zvukova i boja, kao “visoko stilizirani performance” i zaključuje da su “neki stvoreni u određenoj prigodi i njihov se početak može datirati, no većina je nastala postupnim taloženjem kroz dugi niz stoljeća. Uspostavljeni rituali mijenjali su se, nadograđivali ili lišavali nekih pojedinosti, već kako se mijenjala poruka koju se htjelo oblikovati, kako su se pomicali prioriteta u državnoj propagandi i kako se pretapao ukus vremena.”

Osobito koristan dio knjige čine karte s precizno ucrtanim trajektorijama brojnih procesija gradom. Edward Muir, koji je objavio seminalnu knjigu o ovoj materiji, *Civic Ritual in Renaissance Venice* (Princeton University Press, 1981.), zove ih “hodajućim ustavom”, zbog strogo kodificiranog poretka svih sudionika. Veoma je dobrodošao i opsežan izbor iz pisanih vrela koja dokumentarno govore o instalaciji novog kneza, kneževu i nadbiskupovu pogrebu, o ulasku novog nadbiskupa, nastupnim prijemima stranih diplomatskih predstavnika, posjetima i prijemima

odličnika, ceremonijalu na državne blagdane kalendarskim slijedom – što se iznosi na kraju knjige, uz očekivano zamašnu bibliografiju i izvrsno razrađena kazala imena i pojmova.

U nizu recentnih knjiga “dubrovačke historiografske škole”, koja djeluje uz Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku pod vodstvom dr. Nenada Vekarića i uz pokroviteljstvo akademika Vladimira Stipetića,

knjiga Nelle Lonze predstavlja još jedan lijepi dan za hrvatsku povijesnu znanost. Sadržajem i metodom, jednako kao i visokim literarnim stilom izlaganja zaslužuje svu pozornost svih onih koju u Dubrovniku s pravom vide arhetip sredoziemnoga grada, a u njegovoj povijesti čitav slog društvene zbilje koja nas svojom dinamikom, kao i silama ustrajnicama ima i danas čime zamisliti. ✕